

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет №6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «**Практикум з вікової та педагогічної психології**»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

*053 Психологія (практична психологія)
(для денної та заочної форми навчання)*

За темою №5. Методи діагностики психічного розвитку молодших школярів

Харків 2020

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 23.09.20 р. № 9

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 16.09.20 р. № 6

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 18.09.20 р. № 5

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології (протокол від
07.09.2020 р. № 9)

Розробники:

1. старший викладач кафедри соціології та психології факультету № 6
Алексєєнко Н.В.

Рецензенти:

1. доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології
Харківського національного педагогічного університету імені
Г.С.Сковороди Кузнецов М.А.;
2. доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціології та
психології Харківського національного університету внутрішніх справ
Тюріна В.О.

План лекції:

1. Загальна характеристика віку.
2. Готовність до шкільного навчання.
3. Адаптація до школи та нового статусу.
4. Позиція школяра.
5. Мотивація навчання.

Рекомендована література:

Основна:

1. Айзенк Г. Проверьте свои способности М..2002
2. Байард Р.Г. Байард Д. Ваш беспокойный подросток М..1996
3. Бурлачук Л.Ф. Психодиагностика личности К..1989
4. Донченко Е.А. Титаренко Т.М. Личность; конфликт и гармония К.2007

Допоміжна:

5. Бардиер Г. Ромазан И. Чередникова Т. Я хочу! Психологическое сопровождение естественного развития маленьких детей СПб., 1993
6. Березин Ф.Б. Мирошников М.П. Соколова Е.Ю. Методика многостороннего исследования личности., М., 1994
7. Болтунов А.П. Метод анкети., М., 1923
8. Дризе Т.М. Информативно - целевой анализ содержания текстовых источников // Методы сбора информации в социологических исследованиях Кн.2. М.,1990 С.85-102
9. Ермолаева М.В. Миланович Л.Г. Методы работы психолога с детьми дошкольного возраста М..2006
10. Кравков С.В. Самонаблюдение М., 1922

Текст лекції

Питання 1. Загальна характеристика віку.

Початок молодшого шкільного віку визначається моментом вступу дитини до школи. У зв'язку з переходом до навчання з 6 років і введенням чотирирічної початкової школи нижня межа даного вікового етапу перемістилася, і багато дітей стають школярами, починаючи не з 7 років, як раніше, а з 6 років. Відповідно кордону молодшого шкільного віку, що збігаються з періодом навчання в початковій школі, встановлюються в даний час з 6-7 до 9-10 років.

У цей період відбувається подальший фізичний і психофізіологічний розвиток дитини, забезпечується можливість систематичного навчання в школі. Перш за все вдосконалюється робота головного мозку і нервової системи. За даними фізіологів, до 7 років кора великих півкуль є вже в

значній мірі зрілою. Однак найбільш важливі, специфічно людські відділи головного мозку, що відповідають за програмування, регуляцію і контроль складних форм психічної діяльності, у дітей цього віку ще не завершили свого формування (розвиток лобових відділів мозку закінчується лише до 12 років), внаслідок чого регулюючий і гальмівний вплив кори на підкіркові структури виявляється недостатнім. Недосконалість регулюючої функції кори виявляється у властивих дітям даного віку особливості поведінки, організації діяльності та емоційної сфери: молодші школярі легко відволікаються, не здатні до тривалого зосередження, збудливі, емоційні.

Початок шкільного навчання практично збігається з періодом другого фізіологічного кризу, що припадає на вік 7 років (в організмі дитини відбувається різке ендокринне зрушення, супроводжуване бурхливим зростанням тіла, збільшенням внутрішніх органів, вегетативною перебудовою). Це означає, що кардинальна зміна в системі соціальних відносин і діяльності дитини збігається з періодом перебудови всіх систем і функцій організму, що вимагає великої напруги і мобілізації його резервів.

Однак, незважаючи на відзначаючися в цей час певні ускладнення, які супроводжують фізіологічну перебудову (підвищена стомлюваність, нервнопсихичну вразливість дитини), фізіологічний криз не так обтяжує, скільки, навпаки, сприяє більш успішній адаптації дитини до нових умов. Це пояснюється тим, що відбуваються фізіологічні зміни відповідають підвищеним вимогам нової ситуації. Більш того, для дітей, які відстають у загальному розвитку з причин педагогічної занедбаності, цей криз є останнім терміном, коли ще можна наздогнати однолітків.

У молодшому шкільному віці відзначається нерівномірність психофізіологічного розвитку в різних дітей. Зберігаються і відмінності в темпах розвитку хлопчиків і дівчаток: дівчинки як і раніше випереджають хлопчиків. Вказуючи на це, деякі вчені приходять до висновку, що фактично в молодших класах «за однієї і тієї ж партою сидять діти різного віку: в середньому хлопчики молодше дівчаток на рік-півтора, хоча ця різниця і не в календарному віці».

Перехід до систематичного навчання пред'являє високі вимоги до розумової працездатності дітей, яка у молодших школярів ще нестійка, опірність стомленню низька. І хоча протягом віку ці параметри підвищуються, в цілому продуктивність і якість роботи молодших школярів приблизно наполовину нижче, ніж відповідні показники старшокласників.

Протягом молодшого шкільного віку відбуваються істотні зміни і в психічному розвитку дитини: якісно перетворюється пізнавальна сфера, формується особистість, складається складна система відносин з однолітками і дорослими. Всі ці аспекти психічного розвитку молодших школярів будуть детально розглянуті далі.

У вітчизняній психології специфіка кожного віку, кожного вікового

етапу розкривається через аналіз провідної діяльності, особливості соціальної ситуації розвитку, характеристики основних вікових новоутворень.

Молодший шкільний вік пов'язаний з переходом дитини до систематичного шкільного навчання. Початок навчання в школі веде до корінної зміни соціальної ситуації розвитку дитини. Він стає «суспільним» суб'єктом і має тепер соціально значущі обов'язки, виконання яких отримує суспільну оцінку. Вся система життєвих відносин дитини перебудовується і багато в чому залежить від того, наскільки успішно він справляється з новими вимогами.

Провідною в молодшому шкільному віці стає навчальна діяльність. Вона визначає найважливіші зміни, що відбуваються в розвитку психіки дітей на даному віковому етапі.

В рамках навчальної діяльності складаються психологічні новоутворення, що характеризують найбільш значущі досягнення у розвитку молодших школярів і є фундаментом, які забезпечують розвиток на наступному віковому етапі.

Перехід до систематичного навчання створює умови для розвитку нових пізнавальних потреб дітей, активного інтересу до навколишньої дійсності, до оволодіння новими знаннями і вміннями. Молодший шкільний вік є періодом інтенсивного розвитку та якісного перетворення пізнавальних процесів: вони починають набувати опосередкований характер і стають усвідомленими і довільними. Дитина поступово опановує своїми психічними процесами, вчиться керувати сприйняттям, увагою, пам'яттю.

Згідно Л.С. Виготському, з початком шкільного навчання мислення висувається в центр свідомої діяльності дитини, стає домінуючою функцією. В ході систематичного навчання, спрямованого на засвоєння наукових знань, відбувається розвиток словесно-логічного, понятійного мислення, що веде до перебудови і всіх інших пізнавальних процесів: «пам'ять в цьому віці стає мислячою, а сприйняття думаючим». Засвоєння в ході навчальної діяльності основ теоретичної свідомості і мислення веде до виникнення і розвитку таких нових якісних утворень, як рефлексія, аналіз, внутрішній план дій.

У молодшому шкільному віці пам'ять, як і всі інші психічні процеси, зазнає суттєвих змін. Вікові особливості пам'яті в цьому віці розвиваються під впливом навчання. Посилюється роль і значна вага словесно-логічного, смислового запам'ятовування і розвивається можливість свідомо керувати своєю пам'яттю і регулювати її прояви. У зв'язку з віковим відносним переважанням діяльності першої сигнальної системи у молодших школярів більш розвинена наочно-образна пам'ять, ніж словесно-логічна. Вони краще, швидше запам'ятовують і міцніше зберігають в пам'яті конкретні відомості, події, особи, предмети, факти, ніж визначення, описи, пояснення. Молодші

школярі схильні до механічного запам'ятовування без усвідомлення смислових зв'язків усередині матеріалу, що запам'ятовується. До 9-10 років діти стають здатні досить довго зберігати увагу і виконувати довільно задану програму дій. Суть їх полягає в тому, що пам'ять дитини поступово набуває рис довільності, стаючи свідомо регульованою і опосередкованою. Молодший шкільний вік сензитивен для формування вищих форм довільного запам'ятовування, тому цілеспрямована робота з оволодінням мнемічної діяльності є в цей період найбільш ефективною. В. Д. Шадриков та Л.В. Черемошкіна виділили 13 мнемічних прийомів, або способів організації матеріалу, що запам'ятовується: угруповання, виділення опорних пунктів, складання плану, класифікація, структурування, схематизація, встановлення аналогій, мнемотехнічні прийоми, перекодування, добудова матеріалу, що запам'ятовується, серійна організація асоціації, повторення.

Труднощі виділення головного, істотного чітко проявляється в одному з основних видів навчальної діяльності школяра - в переказі тексту. Короткий переказ дається дітям набагато важче, ніж докладний. Розповіді коротко - це значить виділити основне, відокремити його від деталей, а саме цього діти не вміють. Зазначені особливості розумової діяльності дітей є причинами неуспішності певної частини учнів.

Невміння подолати виникаючі при цьому труднощі в навчанні призводять іноді до відмови від активної розумової роботи. Учні починають використовувати різні неадекватні прийоми і способи виконання навчальних завдань, які психологи називають «обхідними шляхами», до їх числа належить механічне заучування матеріалу без його розуміння. Діти відтворюють текст майже напам'ять, дослівно, але при цьому не можуть відповісти на питання по тексту. Ще один обхідний шлях - виконання нового завдання тим же способом, яким виконувалося якесь завдання раніше. Крім цього, учні з вадами розумового процесу при усній відповіді користуються підказкою, намагаються списати у товаришів і т. Д.

У цей період якісно змінюється здатність до довільної регуляції поведінки. Боротьба, що в цьому віці «втрата дитячої безпосередності» (Л.С.Виготський) характеризує новий рівень розвитку мотиваційно-потребової сфери, що дозволяє дитині діяти не безпосередньо, а керуватися свідомими цілями, соціально виробленими нормами, правилами і способами поведінки. У цьому віці відбувається поява і іншого важливого новоутворення - довільної поведінки. Дитина стає самостійною, сама вибирає, як їй чинити в певних ситуаціях. В основі цього виду поведінки лежать моральні мотиви, що формуються в цьому віці. Дитина вбирає в себе моральні цінності, намагається дотримуватися певних правил і законів (рекомендація: читати і аналізувати з дитиною героїв і їх вчинки). Часто це пов'язано з егоїстичними мотивами, і бажаннями бути схваленим дорослим або зміцнити свою особистісну позицію в групі однолітків. Тобто їх

поведінку так чи інакше, пов'язану з основним мотивом, домінуючим в цьому віці - мотивом досягнення успіху. Іноді зустрічається інший вид цього мотиву - мотив уникнення невдачі.

З формуванням у молодших школярів довільної поведінки тісно пов'язані такі новоутворення, як планування результатів дії і рефлексія. Дитина здатна оцінити свій вчинок з точки зору його результатів і тим самим змінити свою поведінку, спланувати її відповідним чином. З'являється смислово-орієнтовна основа у вчинках, це тісно пов'язано з диференційованою основою внутрішнього і зовнішнього життя. Дитина здатна побороти в собі свої бажання, якщо результат їх виконання не буде відповідати певним нормам, або не приведе до поставленої мети. Важливою стороною внутрішнього життя дитини стає її смислове орієнтування в своїх діях. Це пов'язано з переживаннями дитини з приводу боязні зміни відносин з оточуючими. Вона боїться втратити свою значимість в їх очах. Дитина починає активно роздумувати з приводу своїх дій, приховувати свої переживання. Зовні дитина не така, як внутрішньо. Саме ці зміни в особистості дитини часто призводять до виплеску емоцій на дорослих, бажанням зробити те, що хочеться, до примх. «Негативний зміст цього віку виявляється в першу чергу в порушенні психічної рівноваги, в нестійкості волі, настрою і т. Д.».

Розвиток особистості молодшого школяра залежить від шкільної успішності, оцінки дитини дорослими. Дитина в цьому віці дуже сильно схильний до зовнішнього впливу. Для того, щоб становлення особистості дитини йшло найбільш продуктивно, важлива увага і оцінка дорослого. «Емоційно-оцінює ставлення дорослого до вчинків дитини визначає розвиток її моральних почуттів, індивідуального відповідального ставлення до правил, з якими вона знайомиться в житті». Саме в цьому віці дитина переживає свою унікальність, вона усвідомлює себе особистістю, прагне до досконалості. Це знаходить своє відображення у всіх сферах життя дитини, в тому числі і у взаєминах з однолітками. Діти знаходять нові групові форми активності, занять. Вони намагаються на початку поводитися так, як прийнято в цій групі, підкоряючись законам і правилам. Потім починається прагнення до лідерства, до переваги серед однолітків. У цьому віці дружні відносини більш інтенсивні, але менш міцні. Діти вчаться вмінню здобувати друзів і знаходити спільну мову з різними дітьми. «Хоча передбачається, що здатність до формування близьких дружніх відносин в деякій мірі визначається емоційними зв'язками, усталеними у дитини протягом перших п'яти років його життя». Діти прагнуть до вдосконалення навичок тих видів діяльності, які прийняті і цінуються в привабливою для нього компанії, щоб виділитися в її середовищі, домогтися успіху. Протягом молодшого шкільного віку починає складатися новий тип відносин з оточуючими людьми. Безумовний авторитет дорослого поступово втрачається, все більше

значення для дитини починають набувати однолітки, зростає роль дитячого співтовариства.

Таким чином, центральними новоутвореннями молодшого шкільного віку є:

- якісно новий рівень розвитку довільної регуляції поведінки і діяльності;
- рефлексія, аналіз, внутрішній план дій;
- розвиток нового пізнавального ставлення до дійсності;
- орієнтація на групу однолітків.

Глибокі зміни, що відбуваються в психологічному образі молодшого школяра, свідчать про широкі можливості розвитку дитини на даному віковому етапі. Протягом цього періоду на якісно новому рівні реалізується потенціал розвитку дитини як активного суб'єкта, що пізнає навколишній світ і самого себе, що здобуває власний досвід діяння в цьому світі.

Молодший шкільний вік є сензитивним для:

- формування мотивів навчання, розвитку стійких пізнавальних потреб і інтересів;
- розвитку продуктивних прийомів і навичок навчальної роботи, вміння вчитися;
- розкриття індивідуальних особливостей і здібностей;
- розвитку навичок самоконтролю, самоорганізації і саморегуляції;
- становлення адекватної самооцінки, розвитку критичності по відношенню до себе і оточуючих;
- засвоєння соціальних норм, морального розвитку;
- розвитку навичок спілкування з однолітками, встановлення міцних дружніх контактів.

(Сензитивний період розвитку-період в житті людини, що створює найбільш сприятливі умови для формування у нього певних психологічних властивостей і видів поведінки.) Молодший шкільний вік - це період позитивних змін і перетворень. Тому так важливий рівень досягнень, здійснених кожною дитиною на даному віковому етапі. Якщо в цьому віці дитина не відчує радості пізнання, не набуде вміння вчитися, не навчиться дружити, чи не знайде упевненість в собі, своїх здібностях і можливостях, зробити це в подальшому (за рамками сензитивного періоду) буде значно важче і вимагатиме незмірно більш високих душевних і фізичних витрат.

«Молодший шкільний вік - період вбирання, накопичення знань, період засвоєння. Успішному виконанню цієї важливої функції сприяють характерні особливості дітей цього віку: довірливе підпорядкування авторитету, підвищена сприйнятливність, уважність, наївно ігрове ставлення до багато чого з того, з чим вони зіштовхуються »- так характеризує цей вік Н. С. Лейтес.

Зі вступом до школи змінюється весь лад життя дитини, змінюється

режим, складаються певні відносини з оточуючими людьми, перш за все з учителем. У цьому віці діти охоче і інтересом опановують новими знаннями, вміннями і навичками. Їм хочеться навчитися правильно і красиво писати, читати, рахувати. Поки вони тільки вбирають і вбирають знання. І цьому дуже сприяють сприйнятливність і вразливість молодшого школяра. Все нове (книжка з картинками, яку приніс учитель, цікавий приклад, жарт вчителя, наочний матеріал) викликає негайну реакцію. Підвищена реактивність, готовність до дії проявляється на уроках і в тому, як швидко хлопці піднімають руку, нетерпляче вислуховують відповідь товариша, прагнуть самі відповідати.

Дуже сильна спрямованість молодшого школяра на зовнішній світ. Факти, події, деталі роблять на нього сильне враження. При найменшій можливості учні підбігають ближче до того, що їх зацікавило, намагаються взяти незнайомий предмет в руки, фіксують увагу на його деталях. Діти із задоволенням розповідають про побачене, згадуючи багато подробиць, мало-зрозумілих сторонній, але дуже, мабуть, значних для них самих. У той же час в молодшому шкільному віці прагнення проникнути в суть явищ, розкрити їх причину помітно не проявляється. Молодшого школяра ускладнює виділення істотного, головного. Наприклад, переказуючи тексти або відповідаючи на питання по ним, учні нерідко майже дослівно повторюють окремі фрази, абзаци.

Важливе джерело успіхів молодших школярів у навчанні - їх наслідування. Учні повторюють міркування вчителя, наводять приклади, аналогічні прикладам товаришів, і т. П. Так з часом тільки зовнішнє копіювання допомагає дитині в засвоєнні матеріалу. Але в той же час воно може привести до поверхневого сприйняття деяких явищ, подій.

Таким чином, молодший шкільний вік є найбільш відповідальним етапом шкільного дитинства. Основні досягнення цього віку обумовлені провідним характером навчальної діяльності і є багато в чому визначальними для наступних років навчання: до кінця молодшого шкільного віку дитина повинна хотіти вчитися, вміти вчитися і вірити в свої сили. Повноцінне проживання цього віку, його позитивні придбання є необхідною основою, на якому вибудовується подальший розвиток дитини як активного суб'єкта знань і діяльності.

Основне завдання дорослих у роботі з дітьми молодшого шкільного віку - створення оптимальних умов для розкриття і реалізації можливостей дітей з урахуванням індивідуальності кожної дитини.

Питання 2. Готовність до шкільного навчання.

Готовність до школи включає кілька складових компонентів: перш за все фізичну готовність, яка визначається станом здоров'я, зрілістю організму,

його функціональних систем, тому що шкільне навчання містить певні розумові та фізичні навантаження.

Під психологічною готовністю до шкільного навчання розуміється необхідний і досить сформований рівень психічного розвитку дитини, необхідний для освоєння шкільної навчальної програми в умовах навчання в кількості однолітків.

Складовими компонентами психологічної готовності до навчання в школі є мотиваційна, соціально-особистісна, інтелектуальна і емоційно-вольова готовність.

Внутрішнє психічне життя дитини, котра стала школярем, отримує зовсім інший зміст, інший характер, ніж в дошкільному дитинстві: воно пов'язане з вченням і навчальними справами і від того, наскільки буде сформована психологічна готовність, буде залежати адаптація дитини до школи і успішність в навчанні.

Мотиваційна готовність до школи характеризується рівнем розвитку пізнавального інтересу, усвідомленим бажанням вчитися і прагне нуди домагатися успіхів в навчанні.

Соціально-особистісна готовність характеризується сформованістю внутрішньої позиції дитини, її готовністю до прийняття нової соціальної позиції - «позиції школяра», яка передбачає певне коло обов'язків. Соціально-особистісна готовність виражається у відношенні дитини до школи, до навчальної діяльності, до вчителя, до самого себе, до своїх здібностей і результатами роботи, передбачає певний рівень розвитку самосвідомості.

Також соціально-особистісна готовність включає сформованість у дитини комунікативних навичок і якостей, необхідних для спілкування та взаємодії з однолітками і вчителем, здатність до колективних форм діяльності.

Інтелектуальна готовність до шкільного навчання є важливою передумовою успішності навчання. Оскільки пов'язана з розвитком пізнавальної активності і розумових психічних процесів - здатністю узагальнювати, порівнювати предмети навколишньої дійсності, класифікувати за суттєвою ознакою, встановлювати причинно-наслідковий зв'язок, робити висновки, узагальнення, умовиводи на основі наявних даних. Важливою складовою частиною психологічної готовності до навчання є емоційно-вольова готовність, яка включає сформованість певних навичок вміння керувати своєю поведінкою, емоційну стійкість, сформованість навичок довільної регуляції уваги. Навчальна діяльність передбачає необхідний рівень розвитку розумової активності, вміння долати труднощі і виконувати певні вимоги вчителя.

Вольова готовність включає сформованість наступних компонентів вольової дії: здатність ставити мету, приймати рішення, намічати внутрішній план дії, виконувати його, проявляти певне вольове зусилля в разі

необхідності подолання перешкоди, здатність оцінювати результат своєї дії.

Сформованість компонентів вольової дії є основою для розвитку навичок вольової поведінкової саморегуляції, які необхідні для успішної навчальної діяльності.

Познайомимося з вимогами до знань і практичних умінь і навичок, необхідних майбутньому першокласнику

Загальна ерудиція.

Першокласник повинен мати знання та уявлення про навколишній світ: пори року (їх ознаках), про рослинний і тваринний світ, про побут людей (одяг, взуття, посуд, техніка), знання про правила поведінки, про правила дорожнього руху.

Математичні

знання. Дитина

повинна знати:

О цифри і знаки «+» і «-»;

О суміжні числа в межах 10 «сусіди числа»;

О кількісний склад чисел в межах 10 (склад числа); О знати найпростіші геометричні фігури.

Дитина повинна вміти:

О читати числа до 20;

О рахувати до 20 (прямий і зворотний рахунок);

О вирішувати арифметичні завдання в одну дію на додавання і віднімання;

О орієнтуватися на аркуші паперу, розуміти вираз «довжина в одну зошитових клітинку»;

О вирішувати приклади в межах 10 (або 20);

О користуватися годинником без секундної стрілки. Вимоги до рівня усній грамотності.

Дитина повинна знати:

О алфавіт;

О засоби інтонаційної виразності (підвищення і зниження голосу); О ряд віршів, потешек, загадок, лічилок.

Дитина повинна вміти:

О проводити звуковий аналіз нескладних слів, послідовно виділяючи і називаючи все звуки в слові;

О розрізняти і називати голосні і приголосні, тверді і м'які звуки; О виділяти наголос в словах;

О усно переказати те, що тільки що прочитали (усвідомленість тексту); О обводити і списувати (змальовувати) друковані літери і слова.

Мова як показник готовності до шкільного навчання (вимоги, що

пред'являються до мови):

- О ясне вимова всіх звуків рідної мови;
- О вміння дитини говорити, змінюючи динаміку, тихо - голосно - тихо, змінюючи темп мови: швидко - повільно - швидко;
- О використовувати в мові засоби інтонаційної виразності, вміти виразно прочитати вірш;
- О повинен бути сформований рівень культури мовного спілкування;
- О повинен вміти розмовляти, дивлячись співрозмовнику в очі, не переривати без вибачення двох говорять людей;
- О дитина повинна вміти вести діалог, логічно, без зайвих повторів, перескоків і тривалих пауз розповідати казки, розповіді;
- О вміти пояснювати своїми словами зміст прислів'я, вірші. Вимоги до рівня граматичних навичок:
  - О розвиток дрібної моторики пальців рук;
  - О вміння створювати напругу і розслаблення в м'язах руки і кисті; О вміння правильно тримати руку, олівець, кисть.
- Вимоги до рівня розвитку мислення і уяви:
  - О вміння виконувати дію класифікація;
  - О вміння давати визначення знайомого поняття через рід і видову відмінність; О вміння будувати найпростіші умовиводи.

Питання 3. Адаптація до школи та нового статусу.

Адаптація до школи - природний процес звикання дитини до життя в нових умовах, до помітної зміни способу життя.

В Україні, наприклад, програма навчання в школі надзвичайно насичена вже з самого початку. До того ж вік початку серйозного навчання перенесений з 7 років на 6: передбачається, що чим раніше почати навчання, тим міцніше і ширше будуть знання, оскільки у дитини висока сензитивність до їх засвоєння. Хоча початкова ідея полягала в тому, що у дитини і батьків буде можливість вибирати час початку навчання в залежності від бажання і готовності дитини, в реальності мами хлопчиків хочуть, щоб після закінчення школи залишився час для вступу до ВНЗ або для звільнення від призову в армію, тому квапляться з початком школи. А дівчатка, як правило, і так непогано підготовлені до школи, тому що в силу природних особливостей, швидше освоюють навчальний матеріал. І рідко яка мама подумає про те, щоб дати можливість дитині ще рік пограти в дитячому саду. Тому перед школою батьки стурбовані тим, щоб їх чадо вже вміло писати і читати, а ще добре б вважати і трохи по-англійськи ... Не дивно, що на батьківських або психологічних сайтах можна знайти таке питання: «... У мене дитина ще маленька. Але у мене в планах коли піде в садок вже почати вчити її. Принаймні Азбуку щоб вона уже знала за 1 місяць. Чи можливо це зробити в віці 1,5 року? Якщо так, то яким способом можливо? ». Тому дитині під час

вступу до школи з традиційно високими освітніми стандартами дійсно доводиться дуже непросто, і на батьків часто лягає особлива відповідальність з організації допомоги дітям на перших порах навчання.

Сформована психологічна готовність до шкільного навчання сприяє швидкій адаптації першокласника до школи, і в цілому багато в чому визначає успішність навчання. Однак навіть добре підготовлені діти з початком шкільного навчання відчують надзвичайне хвилювання. Це зрозуміло, адже вони вступили в життя повне невизначеності: з початком навчального року змінюється місце в системі суспільних відносин; дитині потрібно встановити контакт з однолітками і вчителем, навчитися виконувати вимоги шкільної дисципліни. Навчальна діяльність вимагає від дитини напруженої розумової праці, активізації уваги.

Період адаптації до школи тривати від декількох тижнів до декількох місяців. У цей період відбуваються зміни в поведінці дитини, діти стають надмірно збудженими або навпаки загальмованими. Всі зміни в поведінці дитини відображають особливості психічної адаптації до школи.

Ступінь адаптованості тісно пов'язана з рівнем готовності до шкільного навчання. Педагоги і психологи рекомендують проводити дошкільну підготовку дітей, що забезпечує адаптацію дітей до умов шкільного життя. Зазвичай в програму дошкільної підготовки входить проведення занять вчителя з майбутніми школярами один раз в тиждень. Кожне заняття містить по три уроки тривалістю 25 хвилин. У цей час діти знайомляться з майбутнім педагогом і з майбутніми однокласниками, освоюють шкільну дисципліну.

Таким чином, відбувається плавний перехід від ігрової діяльності до зародження навчальної - провідної діяльності в молодшому шкільному віці. Діти в процесі занять, знаходять інший світогляд, вклинаючись тим самим в нову соціальну ситуацію розвитку. Відомо, що нова соціальна ситуація розвитку визначає той шлях, слідуючи по якому дитина черпає нові індивідуальні якості особистості, необхідні для формування провідного типу діяльності в певному віковому періоді.

Ще важливо згадати необхідність організації для дитини свого робочого місця. Тобто як мінімум письмового столу, яким не можуть користуватися інші члени сім'ї. Це данина поваги його нового статусу. Крім того, це - організація особистого простору дитини, необхідна як умова збереження і розвитку індивідуальності. Ще краще, якщо є можливість виділити школяреві власну кімнату: наявність своєї території, як і використовуваного на свій розсуд особистого часу, грають важливу роль у формуванні почуттів власної гідності, а визнання батьками права на таємницю, сприймається малюком як реальна повага його особистості.

Саме, мабуть, головне для батьків завдання в період адаптації - створення будинку позитивної емоційної атмосфери: не лаяти і не карати дитину за неухважність і забудькуватість, за промахи і помилки, але

користуйтеся будь-яким приводом, щоб оцінити і похвалити її, радійте кожному новому досягненню, акцентуйте увагу на кожному успіху. І тоді школяр буде рости впевненим, веселим і активним.

Питання 4. Позиція школяра.

ВНУТРІШНЯ ПОЗИЦІЯ ШКОЛЯРА - як показник готовності дитини до шкільного навчання - психологічне новоутворення, яке представляє собою сплав пізнавальної потреби дитини і потреби зайняти більш дорослу соціальну позицію.

ВНУТРІШНЯ ПОЗИЦІЯ ШКОЛЯРА поняття, введене в психологію Л. І. Божович 1968. Наступні В. П. Ш. являє собою нове ставлення дитини до середовища, що виникає в результаті тісного переплетення 2 основних ненаситних потреб - пізнавальної і потреби в спілкуванні з дорослим, причому обидві потреби виступають тут на новому рівні. В. п. Ш. виникає внаслідок потреби дитини не просто дізнаватися нове, а внаслідок потреби вступити з дорослим в нові соц. відносини, що можливо для неї в цей час через навчальну діяльність, яка підвищує його соц. статус і забезпечує новий рівень взаємин з дорослим. Як психологічне новоутворення В. п. Ш. виникає до кінця дошкільного віку при наявності адекватної соціальної ситуації розвитку веде ігрова діяльність, розвиток у дитини активного суб'єкта діяльності в сюжетно-рольовій грі, розвиток мотиваційної сфери - поява нових мотивів поведінки і діяльності, повноцінне спілкування дитини з дорослим і однолітками і ін.. Н. І. Гуткина 2004 розглядає В. п. Ш. як критерій готовності до шкільного навчання. В. п. Ш. дозволяє дитині включитися в навчальний процес в якості суб'єкта діяльності, що виражається в свідомому формуванні та виконанні намірів і цілей, або, ін. словами, довільній поведінці учня. Божович 1968 1979, спираючись на дослідження, проведені в її лабораторії, вказує, що В. п. Ш. в силу ряду причин недовговічна вже в 3-му класі початкової школи вона виражена слабо, а потім зникає. В якості таких причин називається, зокрема, незадовільна організація навчального процесу, фактично ігноруються особливості мотиваційного розвитку дитини. Дослідження В. п. Ш., Проведені на початку ХХІ ст. в лабораторії Гуткиної 2007, показали, що з надходженням дитини в школу В. п. ш. практично не формується якщо до цього моменту вона не була сформована, а в разі початкової сформованості вона швидко зникає. Гуткина також в якості основної причини такого стану справ бачить неправильну роботу з дітьми до школи і в початковій школі, з одного боку, що вбиває пізнавальну і навчальну мотивацію дитини, а з іншого - не сприяє розвитку соц. мотивів навчання. В. п. Ш. можна розглядати як окремий випадок внутрішньої позиції. Рівні сформованості ВПШ:

перший рівень - присутнє тільки позитивне ставлення до школи;

другий рівень - позитивне ставлення до школи поєднується з соціальними мотивами навчання;

третій рівень - позитивне ставлення до школи пов'язане з усвідомленням її соціального значення і сприйняттям навчальної діяльності як джерела задоволення пізнавальної потреби.

Ознаки сформованої внутрішньої позиції школяра:

- * Загальне ставлення до школи й навчання,
- * Перевага шкільних занять дошкільним,
- * Прийняття шкільних норм (надання переваги груповим заняттям в школі індивідуальним у будинку, орієнтація на шкільні правила, перевага позначки у вигляді заохочення за навчання),
- * Визнання авторитету вчителя.

Питання 5. Мотивація навчання.

В основі особистісно-орієнтованого підходу лежить індивідуальна діяльність дитини, за допомогою якої учень пізнає навколишній світ. Отримана інформація в такому випадку стає особистісно-значущою. Позитивна стійка навчальна мотивація в процесі навчання має першорядне значення для розвитку особистості учня. І.А. Зимова під навчальною мотивацією розуміє приватний вид мотивації, включений в навчальну діяльність.

На розвиток навчальної мотивації впливають кілька факторів, серед яких можна виділити освітню систему і освітню установу, організацію освітнього процесу, суб'єктні особливості учнів (вік, стать, інтелектуальний розвиток, здібності, рівень домагань, самооцінка, взаємодія з іншими учнями). До факторів, що впливає на формування навчальної мотивації, можна віднести і суб'єктні особливості вчителя, його систему відносин до учня і до справи, специфіку навчального предмета.

Навчальні мотиви можна розділити на мотиви, пов'язані з навчальною діяльністю і з результатами навчання. У початковій школі формуються пізнавальні та соціальні навчальні мотиви, які мають змістовні і динамічні характеристики. А.К. Маркова виділяє серед змістовних характеристик мотивів особистісний сенс вчення і дієвість мотиву. Вчення для учня має бути особистісно-значущим. Тільки тоді можливе формування позитивної навчальної мотивації. Дієвість мотиву тісно пов'язана з особистісним сенсом навчання.

Для розвитку позитивної навчальної мотивації є сприятливі передумови, до яких відносять:

- допитливість;

- позитивне ставлення до навчання як до соціально-значимої діяльності.

Допитливість проявляється в яскраво виражених реакціях на все нове і незвичайне. Ставлення до навчання як до соціально-значимої діяльності сприяє розвитку інтересів молодших школярів (Л. Гордон). Облік і використання сприятливих передумов допомагає створювати умови для формування навчальної мотивації учнів. Крім сприятливих передумов вчені виділяють ряд негативних особливостей, які також потрібно враховувати. Л.І. Божович вважає, що в молодшому шкільному віці інтереси не можуть виступати в ролі реальних мотивів навчальної діяльності, тому що спрямовані на окремі факти і явища. Інтерес до причинно-наслідкових зв'язків починає проявлятися до кінця молодшого шкільного віку.

Інтереси молодших школярів ситуативні. А.К. Маркова відзначає, що учні швидко втомлюються, а завдання їм набридають. Як результат, проявляється неухильність. Молодші школярі не можуть назвати точні причини, чому їм подобається або не подобається предмет. Учні не орієнтуються на специфічний зміст навчальних предметів, в зв'язку з чим з'являється слабка вибірковість, а також на результат навчання, а не на способи навчальної діяльності. Головною причиною цього може служити недостатня узагальненість. А.К. Маркова в своєму дослідженні зазначає, що на весь період навчання в початковій школі молодші школярі не виявляють інтересу до подолання труднощів. Причину цього вона бачить у вчителя, який оцінює результат і мало уваги приділяє оцінці процесу навчання і навчання.

Негативний інтерес сприяє формуванню формального інтересу до навчання. Згодом такий інтерес переходить у зовнішню мотивацію, коли дитину хвилює не якість придбаних ею компетенцій, а наявність позитивної позначки, або відсутність негативної. У першому класі учні виявляють позитивні мотиви, пов'язані з навчальною діяльністю. Їх хвилює статус школяра, який вони набувають, положення в колективі, тобто зовнішні прояви. До кінця навчання утворюється «мотиваційний вакуум», про який говорили Л.І. Божович, В.А. Жданова, Є.І. Киричук. Вакуум проявляється в нівелюванні зовнішніх проявів. Вважаємо, що в даний час вже на етапі підготовки до школи дошкільнята задовольняють свій інтерес до зовнішньої сторони перебування в школі. Підтвердження цьому знаходимо в роботах Н.І. Гуткиной, яка в ході дослідження навчальної мотивації молодших школярів у 2007 році встановила, що у сучасних учнів початкової школи зниження мотивації починається вже з другого класу. Причини цього Н.І. Гуткина бачить в дублюванні шкільної програми в дитячому садку, внаслідок чого в школі процес навчання позбавляється ефекту новизни.

Загальна динаміка мотивів навчання протягом навчання в початковій школі вибудовується, на думку А.К. Маркової, в такий спосіб:

1. Інтерес до зовнішньої сторони навчання.
2. Інтерес до перших результатів.
3. Інтерес до процесу, змісту навчання.
4. Інтерес до способів добування знань.

Як видно, інтерес до способів добування знань з'являється до кінця навчання в початковій школі.

Навчальна мотивація молодших школярів змінюється як кількісно (що виражається в силу і слабкість мотивів навчання), так і якісно (що виражається в наявності і перевазі зовнішніх і внутрішніх мотивів навчання). Особливе значення має якісна характеристика мотивів навчання, а саме: позитивні і негативні мотиви. До зовнішніх позитивних мотивів відносять мотиви досягнення і успіху, а до зовнішніх негативних - мотиви уникнення невдач, захисту.

Мотиви навчання молодших школярів можна розділити на три групи: соціальні мотиви, пізнавальні мотиви, мотивацію досягнення. Соціальні мотиви представлені широкими соціальними (серед яких в початковій школі найбільш важливий мотив обов'язку і відповідальності) і вузькоособистими мотивами. А.К. Маркова виділяє три підгрупи соціальних мотивів:

- 1) широкі соціальні мотиви;
- 2) позиційні мотиви;
- 3) соціальні мотиви співпраці.

Не менш важливим є вміння молодшого школяра ставити цілі. Говорячи про початкову школу, доречніше буде мати на увазі не мету, а намір. Намір спонукає школяра діяти навіть в тих випадках, коли немає інтересу до матеріалу, або матеріал досить важкий. Виникнення наміру залежить від постановки цілей учителем і, головне, прийняття цілей учнями. Управління цілями навчальної діяльності в початковій школі має свої особливості. Мета має значення для молодшого школяра в тому випадку, якщо вона строго обмежена за обсягом, і обсяг не дуже великий.

Велике значення у формуванні навчальної мотивації молодших школярів має відмітка, до якої діти прагнуть з метою підтвердження свого престижу. У позначці відбивається не тільки рівень знання, а й громадська думка про учня, тому для молодших школярів роль позначки досить велика.

Пізнавальні мотиви пов'язані з утриманням та процесом навчальної діяльності. Розвиток даних мотивів в початковій школі залежить від змісту і організації освітнього процесу, в основі якого лежить пізнавальна потреба. Дослідники (Н. Морозова, Г.І. Щукіна) вважають, що у молодших школярів переважає емоційний, а не пізнавальний, інтерес до навчальної діяльності. При цьому пізнавальний інтерес може бути відсутнім. У початковій школі характерна любов до діяльності як передумова пізнавального інтересу. Інші вчені (В. В. Давидов, Д. Б. Ельконін) пропонують для формування пізнавального інтересу створювати специфічні умови, які сприятимуть формуванню внутрішньої мотивації.

Молодші школярі починають усвідомлювати результат своїх дій, тобто у них починає розвиватися смислова орієнтовна основа вчинку. Дитина міркує і думає, перш ніж почати діяти. Таким чином вона планує свої дії і виключає імпульсивність і безпосередність, яка була їй притаманна в дошкільному періоді. Починає формуватися передбачливість як риса особистості.

Є.П. Ільїн відзначає, що вже до кінця початкової школи багато школярів можуть коригувати навчальну мету, якщо змінюється загальний зміст діяльності.

Таким чином, можна зробити наступні висновки:

1. Навчальна мотивація формується під впливом декількох факторів (І.С. Зимова).
2. Учитель грає важливу роль у формуванні мотивації молодших школярів. Учні беззаперечно виконують вимоги вчителя (Є. Ільїн).
3. Мотиви молодших школярів переважають над мотиваційними установками. Їх можна розділити на три основні групи:

- соціальні мотиви. Дана група представлена широкими соціальними мотивами і вузькоособистісними мотивами. Роль соціальних мотивів в початковій школі настільки велика, що учні виконують завдання вчителя, навіть не усвідомлюючи, для чого і навіщо це робиться. С.В. Гані зазначає, що у сучасних молодших школярів переважають мотиви отримання високих позначок і боргу, і зовсім не спостерігається мотив самовизначення і самоосвіти.

Пізнавальні мотиви пов'язані з процесом і змістом навчальної діяльності. У початковій школі вони не мають переважного значення в формуванні мотивації. У дітей переважає емоційний інтерес до навчання.

-мотивація досягнення. (М.В. Матюхіна).

4. Ігровий мотив залишається важливим протягом всього навчання в початковій школі.
5. Молодший школяр вчиться ставити цілі і управляти ними. Однак особливістю навчальної мотивації в молодшому шкільному віці є нездатність довго утримувати намір. Учня даного вікового періоду потрібно ставити конкретні, найближчі і невеликі цілі, досягнення яких можливо найближчим часом.
6. Велике значення в цьому віці має інтерес. Він становить невід'ємну частину навчальної мотивації (Л. І. Божович, А.Б. Орлов). Інтерес в початковій школі має свої особливості. Він проявляється і зберігається тільки при активній взаємодії учнів з учителем (А.К. Абдулаєва, Л.А. Гордон, Є.І. Киричук, М.Ф. Морозова, А.Я. Миленький, В.Є. Сиркіна). Інтереси молодших школярів ситуативні (А.К. Маркова).
7. Формуванню позитивної навчальної мотивації сприяють сприятливі передумови: допитливість і позитивне ставлення до навчання як соціально-значимої діяльності.
8. Нівелювання зовнішніх проявів мотивації сприяє появі «мотиваційного вакууму» (Л.І. Божович, В.А. Жданова, Є.І. Киричук). Сучасні школярі втрачають інтерес до зовнішніх проявів вже в першому класі через дублювання навчальної програми в дитячому садку (Н.І. Гуткина).
9. Відмітки грають мотиваційну роль, проте школярі сприймають оцінку як оцінку своїх старань, а не оцінку якості роботи (Є.П. Ільїн).